

Художнє слово як засіб формування у дітей дошкільного віку соціальної обізнаності

Анотація. У статті представлено аналітичний огляд науково-методичних праць з проблеми соціалізації дітей дошкільного віку та використання в цьому процесі творів художньої літератури як засобу формування соціальної обізнаності дітей. З'ясовано, як науковці і практики оцінюють соціально-виховний вплив художнього слова на соціальний розвиток зростаючої особистості, підтвердження його ролі на формування соціальної обізнаності дітей.

Ключові слова: дитина дошкільного віку, соціальна обізнаність, твори художньої літератури як засіб соціалізації.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства істотно зростає потреба в соціально компетентній, соціально активній, творчій особистості, здатної ефективно функціонувати в сучасних умовах. У зв'язку з цим, створення психолого-педагогічних умов для успішної соціалізації дитини стає одним із головних напрямків освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Розв'язання цих проблем ставить перед спеціалістами дошкільної галузі та батьками завдання, які знайшли своє відображення у Законі про освіту та Концепції національного виховання, в якій чітко визначається, що головною метою виховання є «набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення культури міжнаціональних взаємин, розвиненої духовності». Про необхідність та важливість соціалізації дитини дошкільного віку наголошено у державному стандарті дошкільної освіти України – БКДО.

Теоретичний базис дослідження проблеми соціалізації становлять праці вітчизняних і зарубіжних науковців різних часів, присвячені вивченню впливу середовища на процес соціалізації людини (О. Беспалько, Г. Гоббс, Н. Голованова, Дж. Дьюї, А. Капська, Дж. Локк, М. Монтессорі, М. Новіков, Т. Парсонс, І. Рогальська, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинський, Г. Тард та ін.).

У психологічних джерелах проблема становлення особистості в період дитинства розглядається в різних аспектах, зокрема: розвиток особистості в онтогенезі та особливості структурування її компонентів (І. Бех, О. Кононко, В. Кудрявцев, О. Леонтєв, А. Петровський, Т. Піроженко, Д. Фельдштейн); роль сім'ї та закладу дошкільної освіти у становленні особистості в ранньому онтогенезі (Н. Авдєєва, О. Кононко, Г. Люблінська, С. Мещерякова, Т. Науменко); особливості сприймання літературних творів (Л. Виготський, М. Жинкін, О. Запорожець, Г. Леушина); діяльність уяви дітей як основи словесної творчості (Л. Венгер, С. Жукова, М. Поддяков, С. Рубінштейн, Т. Рібо та ін.); художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку (А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Кирста, О. Лещенко, Є. Лукіна, О. Монке, В. Пабат, Ю. Руденко, О. Трифонова, Л. Фесенко).

За останнє десятиріччя змінилися цілі і завдання щодо виховання дитини дошкільного віку, зміст цього процесу, методи і умови становлення особистості. Науковці наголошують на необхідності переоцінки механізмів, що утвердилися в системі виховання, і запровадження нових підходів до застосування тих засобів, що пройшли випробування століттями, були притаманні кожному народу і добре сприймаються дітьми дошкільного віку, зокрема, до творів художньої літератури [2].

У вихованні та розвитку дітей дошкільного віку особливу значущість має художнє слово (О. Аматьєва, А. Богущ, О. Бочкарьова, Н. Гавриш, Р. Жуковська, А. Зрожевська, О. Кононко, Н. Луцан, О. Монке, Т. Тоцька, Ю. Руденко, Є. Тихєєва, О. Трифонова та ін.). Науковці справедливо відзначають, що воно сприяє розвитку мовлення, образності мислення та уяви дошкільників, формуванню у них оцінно-етичних суджень. Доводять, що сприймання творів художньої літератури є активним процесом, тісно пов'язаним з мисленням, у ході якого дитина навчається порівнювати, аналізувати, узагальнювати, тобто виконувати перцептивні і мисленнєві дії. Важливою є думка, що повноцінне сприймання художніх літературних творів

зумовлене інтересом дітей до їхнього змісту. Для реалізації завдань нашого дослідження це має особливе значення, оскільки ми намагаємося представити зміст літературного твору як соціальну ситуацію, осмислення якої має допомогти дітям засвоїти певні соціальні уявлення і соціальні правила [3].

Зауважимо, що, не зважаючи на те, що проблема художньо-мовленнєвої діяльності розглядалася науковцями різнопланово: в лінгводидактичному (А. Богуш, Н. Гавриш та ін.), педагогічному (Н. Карпинська, Л. Славина та ін.), психологічному (Л. Виготський, П. Гальперин, В. Давидов, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Л. Щерба та ін.), філософському (М. Каган) аспектах – соціалізаційний напрям використання художнього слова.

Проблема перцепції творів художньої літератури дітьми дошкільного віку досліджувалася багатьма вченими. Визначено особливості: осмислення дітьми дошкільного віку моралі художнього твору (Н. Виноградова, Л. Гурович, О. Кисельова, Є. Лукіна, С. Славина, Н. Морозова, Л. Фесенко); схарактеризовано сприймання художніх творів як складний розумово-емоційний процес (А. Богуш, Л. Бочкар'єва, Н. Ветлугіна, Н. Гавриш, Н. Карпинська, Л. Славина, С. Чемортан); з'ясовано культуру художнього сприймання і розуміння дітьми засобів художньої літературної творчості (З. Гриценко, Н. Добриніна, О. Кононко, Т. Маркова, Ю. Руденко); вплив зорових образів та ілюстрацій на оптимізацію сприйняття художніх творів (О. Білан, Л. Липкіна, Г. Репіна); виявлено залежність сприймання дошкільниками художніх творів від мотивів поведінки літературних героїв (Л. Гурович, О. Монке, Я. Циванюк); емоційного ставлення дошкільників до персонажів художнього твору (Є. Алексеєнкова, В. Андрєєва); морально-ціннісна площина особистості як складова активної позиції (Г. Морева, Л. Почеревіна, С. Якобсон); особливості сприймання літературних творів (Л. Виготський, М. Жинкін, О. Запорожець, Г. Леушина). Інтерес дітей до змісту художнього твору ученими розглядається як умову набуття ними літературознавчої обізнаності, розвитку здатності емоційно переживати дії і

вчинки її героїв, наслідувати їм у власній поведінці. [1]. Важливо давати кожній дитині можливість вільно висловлювати власні (навіть помилкові) погляди, пропонувати шляхи виходу з проблемних ситуацій. Завдяки такому підходу діти не «завмирають», помилившись, а продовжують цілеспрямовано діяти. Дошкільнята шукають різноманітні варіанти розв'язання проблеми, вчаться передбачати наслідки різних учинків, не діяти за стереотипом. Чудові зразки проблемних ситуацій можна почерпнути зі знайомих дітям казок: «Мудра дівчина», «Язиката Хвеська», «Іван Царенко та Сірий Вовк», «Царівна Жаба», «Сонцева донька», «Кіт у Чоботях»

Ми ж розглядаємо літературну обізнаність як складник загальної обізнаності як однієї з універсальних характеристик людини, яка, згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови, тлумачиться як володіння певною сукупністю знань й уявлень. Проте, впевнені, соціальна обізнаність має усвідомлюватися як складник соціального досвіду, а не відокремлено від нього. Тільки так соціальна обізнаність стає основою набуття людиною, дитиною життєвої компетентності, життєздатності. Тобто, того, що, згідно Базового компоненту дошкільньої освіти, виявляється у здатності розв'язувати життєві проблеми, адекватно, конструктивно і ефективно поводитися та приймати свідоме й відповідальне рішення в різних життєвих ситуаціях, бути в них активним суб'єктом, проявляти власне «Я», задовольняючи свої соціальні та індивідуальні потреби.

Науковці соціально-педагогічного напрямку розглядають поняття соціальної обізнаності дещо ширше як *соціальну компетентність*, що трактується як сукупність комунікативних, перцептивних та інтерактивних знань, які дають змогу особистості орієнтуватися у соціальних ситуаціях, міжособистісних відносинах (взаємодія, відображення соціальних установок, оцінних ставлень, регуляція поведінки тощо) приймати правильні рішення та досягати визначених цілей, не потрапляти у складні життєві ситуації або компетентно з них виходити.

Ми погоджуємося з думкою вчених М. Іваненко, Л. Іванової, Е. Коневої стосовно того, що соціальна компетентність формується протягом життя і залежить від розвитку в особистості соціальної обізнаності та соціального досвіду. Отже, стосовно дітей дошкільного віку ця характеристика виправдана з багатьма визначеннями науковців стосовно соціальної обізнаності:

- соціальна обізнаність – це інтегральна якість особистості, яка орієнтує на практичне застосування теоретичних знань, які дають змогу висловлювати зважене судження, займати певну позицію;
- соціальна обізнаність – сукупність ідей світоглядного та морального характеру; засноване на практиці в поєднанні знань, умінь і навичок.

Базовими для нашого дослідження стали висновки та теоретичні положення науковців, які визначають соціальну обізнаність головним компонентом процесу соціалізації, підсистемою в системі соціалізації, а також кінцевим результатом цього процесу (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Голованова, Л. Кононко, Т. Кравченко, В. Кузь, С. Курінна, А. Мудрик, І. Рогальська та ін.). Ми погоджуємось з багатьма визначеннями науковців стосовно соціальної обізнаності, але в контексті нашого наукового дослідження вважаємо, що: **соціальна обізнаність** – це когнітивний складник соціалізованості як результату соціалізації, що засвідчує сформованість у дитини-дошкільника елементарних уявлень про соціокультурні норми буття людини та вміння на цій основі адекватно діяти в різних соціальних ситуаціях.

Таким чином, проблема соціалізації особистості на етапі дошкільного дитинства протягом останніх десятиріч перебуває в центрі уваги науковців. Створено розгалужену мережу досліджень, що виявляють міцний зв'язок соціальної педагогіки з психологією, соціологією, культурологією. Підтверджено величезну соціалізуючу роль художнього слова як засобу формування у дітей, починаючи з дошкільного віку, уявлень про соціокультурну норму, соціальних знань як важливого складника первинного соціального досвіду. Науковцями доведено цінність художньо-мовленнєвої

діяльності, яка, за умов її реалізації у груповому форматі виступає могутнім чинником збагачення дитячої субкультури сучасних дошкільнят.

Бібліографічний список

1. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – 304 с.
2. Богуш А. М., Монке О. С. Формування оцінно-етичних суджень у дітей старшого дошкільного віку. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2002. – 186 с
3. Діти і соціум : особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : [монографія А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін.]; наук. ред. А. М. Богуш; за заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ, 2006. – 368 с.
4. Просенюк А. І. Виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / А. І. Просенюк / ДЗ «Південноукр. Нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2011. – 20 с.
5. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – С. 237.

Problem of socialization of preschool children by means of works of fiction

Abstract. *The article deals with the analytical review of scientific and methodical works on the problem of socialization of children of preschool age. In particular, the author presents how to use the works of fiction as means of development children's social awareness. Scientists and practitioners highlight on a great social and educational influence of fiction literature and artistic speech activity on social development of growing up personality, reorientation of their values.*

Keywords: *child of preschool age, socialization, works of fiction as means of socialization.*

Відомості про автора: Шкляр Наталія Анатоліївна, науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

Домашня адреса: 02094, м. Київ, вул. Краківська, 13-б, кв.44

Робоча адреса: 04060, м. Київ, вул. Берлінського, 9

Контактний телефон: дом. 569-03-95, тел.моб.: 067-507-85-06

e-mail: Natasha_Shklyar@bigmir.net